

la mandràgora

La vida secreta dels animals

PETER WOHLLEBEN

Traducció de
Joan Ferrarons i Llagostera

Amor, dol,
empatia: una
mirada sorprenent
a un món
desconegut

La vida secreta dels animals

• Col·lecció La Mandràgora – 10 •

La vida secreta dels animals

Amor, dol, empatia:
una mirada sorprenent
a un món desconegut

Peter Wohlleben

TRADUCCIÓ DE JOAN FERRARONS I LLAGOSTERA

□■ Cossetània

Títol original: *Das Seelenleben der Tiere: Liebe, Trauer, Mitgefühl, erstaunliche Einblicke in eine verborgene Welt*, per Peter Wohlleben

© 2016 per Ludwig Verlag, una divisió de Penguin Random House Verlagsgruppe GmbH, Munic, Alemanya
www.randomhouse.de

Els drets han estat negociats a través d'Ute Körner Literary Agent
www.uklitag.com

Primera edició en català: març del 2022

© del text: Peter Wohlleben

© de la traducció: Joan Ferrarons i Llagostera

© de l'edició
9 Grup Editorial
Cossetània Edicions
C/ de la Violeta, 6 • 43800 Valls
Tel. 977 60 25 91
cossetania@cossetania.com
www.cossetania.com

Disseny i composició: 3 x Tres

Impressió: Romanyà Valls, SA

ISBN: 978-84-1356-182-0

DL T 179-2022

No és permesa la reproducció total o parcial d'aquest llibre, ni la seva incorporació a un sistema informàtic, ni la seva transmissió en cap forma ni per cap mitjà, sigui electrònic, mecànic, per fotocòpia, per gravació o altres mètodes, sense el permís previ i per escrit dels titulars del *copyright*.

Índex

<i>Pròleg</i>	9
AMOR MATERNAL FORA MIDA.....	11
SÓN INFERIORS ELS SENTIMENTS INSTINTIUS?	16
L'AMOR PELS HUMANS	21
UNA LLUMETA AL TERRAT	28
MÉS QUE VERROS!.....	37
LA GRATITUD.....	41
MENTIDA PODRIDA.....	44
ATUREU EL LLADRE!	48
COR FORT!	53
BLANC I NEGRE	57
ABELLES CALENTES, CÉRVOLS FREDS.....	62
LA INTEL·LIGÈNCIA D'EIXAM	69
SEGONES INTENCIONS	73
UNA TAULA DE MULTIPLICAR.....	76
ERA BROMA	79
EL DESIG CARNAL	82
FINS QUE LA MORT US SEPARI?	85
AMB NOM I COGNOMS.....	88
EL DOL.....	93

Índex

VERGONYA I RECANÇA	96
L'EMPATIA	102
L'ALTRUISME.....	107
L'EDUCACIÓ.....	110
COM DESEMPALLEGAR-SE DELS FILLS	113
SALVATGE N'ERA, SALVATGE QUEDA	116
TRIPES DE BECADA.....	122
UNA AROMA SINGULAR	125
CONFORT	129
MAL TEMPS	133
EL DOLOR	137
LA POR.....	140
JET-SET.....	154
EL BÉ I EL MAL	156
A FER NONES	162
ORACLES ANIMALS.....	166
ELS ANIMALS TAMBÉ ES FAN GRANS	172
TANTS MONS DESCONEGUTS.....	176
ELS HÀBITATS ARTIFICIALS	182
AL SERVEI DE LA GENT	187
LA COMUNICACIÓ.....	190
ON ÉS L'ÀNIMA?.....	195
EPÍLEG: UN PAS ENRERE.....	198
<i>Agraïments</i>	203

Pròleg

Galls que enganyen les gallines? Cérvoles que estan de dol? Cavalls que passen vergonya? Fins fa pocs anys tot això encara semblava pura fantasia, una il·lusió dels qui es volen sentir més a prop dels animals que tant estimen. Jo també ho veia així, perquè els animals m'han acompanyat al llarg de tota la vida. Amb el polllet de cals pares que em va prendre per sa mare, o les cabres de la nostra casa forestal que ens alegren el dia amb els seus bells, o les feristeles que em trobo quan faig la ronda diària pel meu districte..., sempre m'he preguntat què els deu córrer pel magí. És cert, com ha sostingut molt de temps la ciència, que només els humans gaudim de tot el ventall de sentiments? És possible que la creació hagi desenvolupat un camí biològic a banda que només ens garanteixi a nosaltres una vida conscient i plena?

Si fos així, aquest llibre s'acabaria ara mateix. Perquè si l'ésser humà fos una construcció biològica tan singular, aleshores no es podria pas comparar amb altres espècies. L'empatia envers els animals no tindria cap sentit, ja que no podríem ni entreveure què els passa pel cap. Però per sort la natura es va decantar per l'opció més econòmica, de manera que l'evolució «simplement» ha canviat i modificat el que ja existia, com si es tractés del sistema operatiu d'un ordinador. Així com en el Windows 10 encara hi ha algunes funcions de les versions anteriors, dins nostre també funcionen alguns programes genètics dels nostres ancestres, igual com s'esdevé en totes les altres espècies que s'han separat de la nostra línia genealògica en el transcurs de milions d'anys. És per això que, a parer meu, no hi ha pas dues menes de dol, amor o dolor. Dir que un porc té uns sentiments com els nostres certament pot semblar atrevit, però la probabilitat que una ferida desperti en ell sensacions menys dolen-

tes que en nosaltres tendeix a zero. «Ep!», s'exclamaran potser els científics, «això encara no s'ha demostrat.» És veritat. De fet, mai no es podrà demostrar. Ara bé, que vosaltres experimenteu sentiments com els meus també és una simple teoria. Ningú no pot mirar dins una altra persona i demostrar que la punxada d'una agulla desperta la mateixa sensació en cadascun dels 7.700 milions de persones que hi ha al planeta. Amb tot, els humans podem verbalitzar els nostres sentiments, i el resultat d'aquesta comunicació fa més probable que ens asseblem els uns als altres emocionalment.

La nostra gossa Maxi, per exemple, que es podia cruspir una plata de mandonguilles i en acabat fer un posat tot innocent, no era pas una màquina de menjar biològica, sinó un animal murri, però refinat i encantador. Com més em fixava en els nostres animals domèstics i els seus parents salvatges, més emocions teòricament exclusives dels humans hi descobria. I no soc pas l'únic. Cada vegada hi ha més investigadors que arriben a la conclusió que moltes espècies animals comparteixen capacitats afectives amb nosaltres. Amor autèntic entre els corbs? Es dona per fet. Esquirols que coneixen els parents pel seu nom? Fa temps que s'ha documentat. Mireu on mireu, trobareu amor, empatia i joia de viure. Avui dia hi ha molts treballs científics sobre aquesta qüestió, tot i que se solen limitar a aspectes concrets i sovint són tan eixuts que costen de llegir i no ajuden gaire a comprendre millor aquest tema. És per això que amb aquest llibre m'agradaria fer d'interpret i traduir a una llengua planera aquestes troballes apassionants, encaixant les peces del trencaclosques per formar una visió de conjunt i afegint-hi algunes observacions de collita pròpia. El resultat ens presentarà la fauna del nostre entorn de manera que les espècies deixaran de ser robots biològics insensibles, guiats per un codi genètic determinat, per convertir-se en uns éssers simpàtics i sense malícia. Perquè són justament això, com tindreu ocasió de comprovar si m'acompanyeu al meu districte, entre cabres, cavalls i conills, però també si aneu als parcs i boscos de la zona on viviu. Esteu preparats?

AMOR MATERNAL FORA MIDA

Era un calorós dia d'estiu de l'any 1996. Per refrescar-nos, la meva dona i jo havíem posat la piscina inflable al jardí, sota un arbre ombrós. Jo m'estava a l'aigua amb els meus dos fills mentre degustàvem uns talls de síndria ben sucosos. Tot d'una, vaig percebre un moviment de cua d'ull. Alguna cosa roja se'ns va acostar fent saltirons, aturant-se de tant en tant.

—Un esquirol! —van exclamar els meus fills, entusiasmats.

La meva alegria ràpidament es va tornar preocupació, perquè, després de fer unes quantes passes, l'esquirol va caure de costat. Es veia que estava malalt i, després d'avançar un xic més (cap a nosaltres!), em vaig adonar que tenia un tumor voluminós al coll. Devia patir alguna malaltia, potser infecciosa i tot. Llavors es va acostar més, amb passes lentes però segures, cap a la piscina. Estava a punt de batre'm en retirada amb la mainada, quan es va produir una escena commovedora: va resultar que el tumor en realitat era un nadó arrapat al coll de la mare com una pell de marta. S'hi aferrava tan fort que la mare amb prou feines podia respirar. Entre això i aquella calor que esquerdava les pedres, només tenia alè per fer quatre passes abans de caure esgotada a terra mentre lluitava per respirar.

Les mares esquirol es dediquen amb abnegació als seus fills. En cas de perill, duen els menuts a un lloc segur carregant-los a coll, com acabo d'explicar. Les mares s'hi han d'esforçar molt, ja que les seves llogigades poden ser de fins a sis cries i les han de transportar arrapades al coll l'una rere l'altra. Malgrat rebre aquestes atencions, la taxa de supervivència dels menuts no és gaire alta, prop del 80% no arriben vius al primer aniversari. El perill sovint els

assalta de nit: mentre que de dia aquests follets roigs són capaços d'escapolir-se de la majoria de depredadors, la mort els arriba quan dormen. Els marts s'esmunyen entre el brancam dels arbres i sorprenden els animalons mentre somien. A plena llum del dia són els falcons perdiguers els que passen audaços i rabents entre els arbres a la cerca d'una menja exquisida. Quan descobreixen un esquirol, comença una espiral de por. I ho dic literalment, perquè l'esquirol mira de fugir de l'ocell desapareixent a l'altra banda de la soca. El falcó perdiguer fa una corba tancada perseguint la seva presa. L'esquirol continua fugint com una centella, donant voltes al tronc, i l'ocell el persegueix, de manera que tots dos animals comencen a descriure unes espirals vertiginoses al voltant del tronc. Guanya el més veloç, que sol ser el petit mamífer.

Els esquirols, però, tenen un enemic molt pitjor que cap animal: l'hivern. Per encarar la hivernada ben preparats, els esquirols construeixen uns nius rodons a les capçades dels arbres. Per tal de poder fugir de sorpreses desagradables, preparen amb les potes dues sortides. L'estructura del niu està feta de branquillons, mentre que per dins l'encoixinen amb molsa, que serveix d'aïllant tèrmic i a més és còmoda. Còmoda? Sí, els animals també valoren el confort. Que una branca se't clavi a l'esquena mentre dorms resulta tan molest per a un esquirol com per a una persona. Un jaç de molsa, doncs, assegura un bon descans.

Des de la finestra de la meva oficina sovint veig com els esquirols arrenquen gespa tova de terra i l'enfilen dalt dels arbres. I encara puc observar una cosa més: tan bon punt els aglans i les fages cauen dels arbres a la tardor, els esquirols arpleguen aquesta grana nutritiva i l'enterren uns metres més enllà com a provisió per a l'hivern. Els esquirols no fan una hibernació pròpiament dita, sinó que passen els dies sumits en un gran ensopiment. En aquest estat, el consum energètic del seu cos es redueix, però no tan dràsticament com en els eriçons. De tant en tant els esquirols es deixondeixen i els ve gana. Llavors baixen dels arbres com una centella i van a cercar algun dels molts amagatalls on tenen guardades les reserves de menjar. Busquen, busquen i busquen. De primer fa certa

gràcia veure com aquests animalons intenten fer memòria. Caven una mica aquí, una mica allà, i de tant en tant s'aturen i es drecen, com si fessin una pausa per rumiar. Però és una tasca àrdua, perquè el paisatge ha canviat força d'aspecte d'ençà de la tardor. Els arbres i els arbustos han perdut el fullatge, l'herba s'ha assecat i, per acabar-ho d'adobar, sovint la neu ho ha colgat tot sota una capa blanca com el cotó. I quan veig els esquirols cercant desesperadament, me'n compadeixo. És el garbell implacable de la natura, i un bon nombre d'esquirols desmemoriats, la majoria nascuts aquest any, no arribaran vius a la primavera, perquè abans es moriran de fam. De tant en tant veig feixos de faigs que creixen damunt les reserves de grana. Aquests plançons semblen papallones dalt d'unes tiges i normalment creixen separats els uns dels altres. Només apareixen junts quan un esquirolo no ha aconseguit recuperar les fages, un oblit de conseqüències fatals per a l'animal.

Els esquirols, però, també són un exemple magnífic de com categoritzem la fauna. Els ulls rodons i brillants els fan molt bufons, tenen un pelatge suau, d'un to rogenc que fa goig (també n'hi ha varietats d'un bru fosc), i no són cap amenaça per a la gent. De les reserves d'agllans oblidades a la primavera, en creixen plançons, de manera que es poden considerar fundadors de boscos. En poques paraules, els esquirols resulten d'allò més simpàtics. Amb tot, no ens solem interessar pel seu àpat preferit: els ocells petits. I és que també puc observar les seves incursions des de la finestra del despatx que tinc a la casa forestal. Quan arriba la primavera i algun esquirolo s'enfila dalt d'un arbre, l'excitació s'estén per la petita colònia de grives cerdanes que fan niu als pins vells que s'alcen a l'entrada de la casa. Es posen a aletejar al voltant dels arbres xisclant i xericant per foragitar l'intrús. Els esquirols són els seus enemics mortals, perquè en pillen les cries cobertes de borriçol, l'una rere l'altra, impassibles. Niar dins els troncs només protegeix els petits fins a cert punt, ja que amb les seves potes primes, acabades en urpes afilades, els esquirols poden agafar els ocellets que es creien segurs dins la soca esvorancada.

Així, els esquirols són més dolents que no pas bons? Ni una cosa ni l'altra. Un caprici de la natura ha fet que ens despertin emocions positives i activin el nostre instint protector. Això no té res a veure amb ser bo o útil. Però l'altra cara de la moneda —la mort dels ocells cantaires, que també ens estimem tant— tampoc no és dolenta. Els animals tenen gana i han de péixer les seves cries, que depenen d'una llet materna nutritiva. Si els esquirols cobrissin la seva necessitat de proteïnes amb erugues de la col, no ens faria res. En fariem un balanç absolutament positiu, perquè aquests insectes ataquen els nostres cultius. Però les erugues també són cries d'animals, concretament de papallones. I el fet que casualment adorin les mateixes plantes que nosaltres cultivem per alimentar-nos no fa que matar erugues sigui cap bona obra envers la natura.

Als esquirols, les nostres categoritzacions no els interessin gens. Ja tenen prou feina mantenint-se amb vida a si mateixos i a la seva espècie, sense deixar perdre sobretot una cosa: la diversió de viure. Però tornem a l'amor maternal d'aquests follets roigs: realment poden experimentar un sentiment així? Un amor tan intens que els faci posar la vida dels fills per davant de la pròpia? No és més aviat una xutada d'hormones que els corre per les venes i que activa dins seu un programa d'atencions predeterminat? La ciència tendeix a degradar aquests processos biològics fent-ne mecanismes necessaris. Però abans d'encasellar d'aquesta manera tan freda els esquirols i altres espècies, fem un cop d'ull a l'amor maternal en els humans. Què s'esdevé en el cos d'una mare quan agafa en braços una criatura de pit? És innat l'amor maternal? La resposta de la ciència és sí, però no. El que és innat no és l'amor mateix, sinó les condicions perquè es desenvolupi. Poc abans del part se secreta una hormona, l'oxitocina, que fa possibles aquests vincles tan forts. A més, s'alliberen grans quantitats d'endorfines, que tenen efectes calmants i ansiolítics. Aquest còctel hormonal continua a la sang després del part, de manera que els nadons són rebuts per mares de bon humor i totalment relaxades. Donar el pit estimula que es continuï secretant oxitocina, cosa que reforça el vincle entre mare i fill. Una cosa semblant passa en moltes espècies animals, com es pot observar en

les cabres que la meva família i jo tenim a la casa forestal i que, per cert, també produeixen oxitocina. Les mares aprenen a conèixer els cabrits llepant la mucosa que els cobreix després del part, un gest que en reforça el vincle. A més, belen suaument i els fills els responen amb uns sons aguts i fins, uns bels que, al seu torn, se'ls graven a la memòria.

Però ai del cabrit si la mare no en pot llepar la mucosa! Al nostre ramadet, quan una cabra ha de parir, la posem en un cubicle separat perquè pugui deslliurar tranquil·la. La porta d'aquest cubicle no arriba fins a terra, i una vegada per aquesta escletxa s'hi va esmunyir un cabrit que havia nascut més petit del que és habitual. Abans no ens vam adonar del cas, va passar un temps valuós en què la mucosa se li va assecar. De resultes d'això, la mare no va acceptar aquell cabrit, malgrat tots els nostres intents: l'amor maternal ja no era possible. Entre els humans sovint no és tan diferent: si als hospitals els nadons se separen massa temps de les mares, augmenta la probabilitat d'un amor maternal mancat, tot i que aquest risc mai no és tan elevat ni dramàtic com en les cabres, perquè les persones podem adquirir l'amor maternal per aprenentatge, sense dependre de les hormones. Altrament no seria possible adoptar, atès que les mares adoptives solen conèixer els fills no biològics anys després que neixin.

Les adopcions constitueixen, doncs, el millor context per comprovar si l'amor maternal es pot adquirir per aprenentatge i no és un mer reflex instintiu. Però, abans d'anar al fons d'aquesta qüestió, voldria examinar la naturalesa dels instints.

SÓN INFERIORS ELS SENTIMENTS INSTINTIUS?

Sovint sento dir que les comparacions entre els sentiments dels animals i els de les persones no van enlloc, ja que les accions i els sentiments dels animals sempre són instintius, mentre que els nostres són conscients. Abans d'abordar la qüestió de si les accions instintives són inferiors, observem primer què són ben bé els instints. Sota aquest concepte, la ciència engloba accions que s'executen de manera inconscient, és a dir, que no estan sotmeses a cap procés cognitiu. Poden estar determinades genèticament o bé ser adquirides, però el que tenen en comú és que s'executen molt ràpidament, atès que esquiven els processos cognitius que es desenvolupen al cervell. Solen ser hormones que, en certes ocasions (com ara un moment de ràbia), desencadenen reaccions corporals. Això vol dir que els animals són uns robots biològics completament governats per automatismes? Abans d'emetre cap judici precipitat, analitzem la nostra pròpia espècie. Nosaltres tampoc no estem lliures d'accions instintives, tot al contrari. Penseu, si no, en una placa de cuina calenta. Si us distraieu i hi poseu la mà al damunt, la'n traureu més ràpid que un llamp. No caldrà cap reflexió conscient de l'estil: «Que curiós, fa olor de barbacoa, i de cop em fa mal la mà. Potser l'hauria d'enretirar.» No, tot passa de manera completament automàtica, sense cap decisió conscient. D'instints, doncs, també en tenim els humans, la qüestió és fins a quin punt determinen el nostre dia a dia.

Els estudis més recents sobre el cervell ens poden ajudar a il·luminar aquest assumpte. L'any 2008, l'Institut Max Planck de Leipzig va publicar un treball sorprenent. Els autors havien observat diversos subjectes mentre executaven una tasca que involucrava

la presa d'una decisió (prémer un botó amb la mà dreta o esquerra) a través d'imatges obtingudes amb ressonància magnètica que permetien monitorar-ne l'activitat cerebral des d'un ordinador. Set segons abans que els subjectes prenguessin cap decisió conscient, ja es podia saber per la seva activitat cerebral quina mà mourien. Això vol dir que l'acció s'havia emprès mentre els subjectes encara cavil·laven quina decisió prendrien. Per tant, no era pas el conscient, sinó el subconscient, el que desencadenava l'impuls d'actuar. D'alguna manera, la consciència es limitava a proporcionar-ne l'explicació al cap de pocs segons.

Com que la recerca d'aquests processos es troba a les beceroles, encara fa de mal dir quin percentatge de decisions funcionen d'aquesta manera, de quin tipus són i si ens podem resistir a les accions determinades pel subconscient. Sigui com sigui, és prou sorprenent que l'anomenat *lliure albir* vagi tan a la saga de la realitat. De fet, es limita a oferir una excusa per al nostre ego, tan susceptible que, reafirmat així, se sent tothora amo i senyor de la situació.¹

En molts casos, però, governa l'oposició, és a dir, el nostre subconscient. En última instància, és indiferent si el nostre enteniment regula gaires accions de manera conscient, perquè una proporció molt alta de reaccions instintives segurament només demostraria una cosa: que els instints no entrebanquen pas els sentiments de por i tristor, alegria i felicitat, sinó que més aviat els desencadenen. A més, això no en minva gens la intensitat. Avui dia sabem que les emocions són el llenguatge del subconscient, un llenguatge que ens ajuda a no negar-nos en les riuades d'informació quotidianes. El dolor que sents a la mà si la poses damunt la placa de cuina et fa reaccionar sense demora. Els sentiments de felicitat reforcen les accions positives; la por et guarda de prendre amb l'enteniment decisions que podrien resultar perilloses. Solament els

¹ SIMON, N.: «Freier Wille: eine Illusion?», *stern.de*, 14 abril 2008, <<http://www.stern.de/wissenschaft/mensch/617174.html>>, consulta: 29 octubre 2015.

pocs problemes que es poden resoldre i convé resoldre reflexionant arriben a la nostra consciència per ser analitzats serenament.

En principi, els sentiments estan vinculats al subconscient, no pas al conscient. Si els animals no tinguessin un pla conscient, això simplement implicaria que no poden reflexionar. De subconscient, per contra, en posseeixen totes les espècies, i com que el subconscient ha d'intervenir en el control de certes accions, per força tots els animals tenen sentiments. Vist així, no es pot pas dir que l'amor maternal *instintiu* sigui inferior, simplement perquè no hi ha cap altra mena d'amor maternal. L'única diferència entre els animals i les persones és que nosaltres podem activar conscientment l'amor maternal (i també altres sentiments), com en les adopcions. En aquests casos no pot existir cap vincle automàtic, derivat del naixement, entre pares i fills, ja que el seu primer contacte sol tenir lloc molt més tard. No obstant això, amb el pas del temps s'instal·la un amor maternal instintiu, incloent-hi el còctel hormonal intravenós que l'acompanya.

Això vol dir que els humans hem aconseguit trobar un enclavament emocional propi i inabastable per als animals? Tornem a examinar el nostre esquirol. Uns científics canadencs van observar alguns parents seus al territori del Yukon durant més de vint anys. L'estudi comprenia prop de set mil exemplars i, malgrat que els esquirols són animals solitaris, van descobrir cinc casos d'adopció. Amb tot, val a dir que les femelles només adoptaven fills d'esquirols amb qui estaven emparentades. Només es feien seus nebots o nets, o sigui que l'altruisme dels esquirols coneix uns límits clars. Des d'un punt de vista estrictament evolutiu, aquesta pràctica resulta avantatjosa, ja que contribueix a preservar i transmetre un patrimoni genètic molt semblant.² A més, cinc casos al llarg de vint anys no constitueixen una prova gaire conclouent d'una predisposició clarament favorable a l'adopció. Mirem de més a prop, doncs, altres espècies.

² <<https://www.mcgill.ca/newsroom/channels/news/squirrels-show-softer-side-adopting-orphans-163790>>, consulta: 29 octubre 2015.